

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 5 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Raurov Soyib Saidovich-</i> MUSTAMLAKASHILIK SIYOSATI VA MAHALLIY O'ZINI-O'ZI BOSHQARUV	8-13
<i>Мухамедова Муниса Сабировна</i> ЭКСПЕРТИЗА, АТРИБУЦИЯ И МУЗЕЕФИКАЦИЯ КОЛЛЕКЦИЙ ФАРФОРА И ФАЯНСА	14-22
<i>Қахрамон Бахридинов Набиевич</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА БОШЛАНГАН ОЧАРЧИЛИКНИНГ САБАБЛАРИ ҲАМДА 1917-1918 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ АҲВОЛ	23-31
<i>Siddiqov Mirshod Baxtiyorovich</i> TOSHKENT PROTEZ-ORTOPEDIYA SANOAT KORXONASINING FAOLIYATI (1941-1945 YILLAR)	32-37

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Курпаяниди Константин Иванович</i> KICHIK SANOAT KORXONALARINING INSTITUTSIONAL MUNITINING TADQIQOT METODOLOGIYASINING AYRIM XUSUSIYATLARI	38-50
<i>Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИЛМИЙ МУҲИТИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ	51-65
<i>Очилов Немат Явқочович</i> ҲУДУДЛАРНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШНИ БАҲОЛАШ ВА ПРОГНОЗЛАШТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	66-73
<i>Nuraliyev Temurjon Erkinjon o'g'li</i> BIZNES JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING ANAMIYATI VA UNING TASHKILOT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	74-82
<i>Қаршиев Келдиёр Эшпулатович</i> ЎЗБЕКИСТОН СУҒУРТА БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА	83-87
<i>Isomitdinova Gulbaxor Kurbonaliyevna</i> INVESTITSIYALARNING IQTISODIY ANAMIYATI VA UNING YANGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	88-98
<i>Normatova Madinaxon Ibrohimjon qizi, Xamidova Mamlakat To'xtasinovna</i> KOMPANIYALAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA MARKETING TADQIQOTLARINING ANAMIYATI	99-107
<i>Фаттахова Муниса Абдухамитовна</i> ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	108-117
<i>Zaynutdinova Umida Djalalovna</i> THEORETICAL DESCRIPTION OF THE MARKETING SYSTEM OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES	118-127

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Shigabutdinova Dina Yassaviyevna</i> THE LINGUISTIC SYSTEM OF THE PHILOSOPHY OF GRAMMAR.....	128-134
<i>Sattarov Fozil Faxritdinovich</i> O‘SMIRLARNI XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI HAL QILISH	135-140
<i>Пардаева Марҳабо Давлатовна</i> НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ ҒОЯВИЙ АСОСИ СИФАТИДА.....	141-147
<i>Kurbanova Sevvara Asanbaevna</i> THE USAGE OF JADID METHODS IN DEVELOPING YOUTH LEARNING COMPETENCE...	148-155

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

<i>Xusanova Yulduz Abdirazzoqovna</i> THE INNOVATIVE APPROACH IN LEXICAL UNITS ON JOURNALISM	156-160
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ADJEKTIV KOMPONENTLI KOMPARATIV FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TAHLILI	161-166
<i>Raximova Muyba Temirovna</i> NEMIS TILIDAGI PAYT ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING O‘ZBEK TILIDA LEKSIK IFODALANISHI	167-172
<i>Ruzieva Djuletta Elmurodovna</i> NEMIS TILIDAGI MODAL FE‘LLARNING O‘ZBEK TILIDA SINTAKTIK IFODALANISHI	173-178

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Jumaboyev Nabi Pardaboyevich</i> SHARQ MUTAFAKKIRLARI TA‘LIMOTLARI MAZMUNIDAGI ESTETIK, MA‘NAVIY, TARBIYAVIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI	179-187
<i>Одилов Ёрқин Жўраевич</i> ФИЗИКА ФАНИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ ЛОЙИХАВИЙ-КОНСТРУКТОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ	188-193
<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> ETYUDLAR ORQALI BO‘LAJAK REJISSORLARNING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH	194-199
<i>Babadjanov Axmadjan Xudoyberdiyevich</i> TALABALARGA TASVIRIY SAN‘ATDAN PORTRET CHIZISHNI O‘RGATISHDA FIZIOGNOMIKANING TUTGAN O‘RNI	200-208
<i>Хакимова Дилдора Машрабжоновна</i> ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	209-213
<i>Bo‘riboeva Dilraboхon Norboy qizi</i> TALABALARNING GRAFIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	214-217
<i>Kadirov Ramz Turabovich</i> KVINTILIAN NUTQIY USLUBLARINING TALABA-AKTYORLAR SAHNAVIY NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI	218-222

<i>Usmanov Botir Allaberdievich</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	223-230
<i>Nusharov Bobir Bolbekovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK DOLZARB MASALALARI.....	231-236
<i>Mamatqosimova Nodira</i> BO'LAJAK MADANIYAT XODIMLARINING BADIY DIDINI RIVOJLANTIRISHDA SENOGRAFIYA MASALALARI	237-241
<i>Eliboyeva Lola Sulaymonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI	242-247
<i>Mustafayev Yoqubjon Xayrullayevich</i> JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI KOMPETENTLI TAYYORLASHNING DIDAKTIK MASALALARI	248-253
<i>Inoyatov Odiljon Sobitovich, Yakubova Nafisa Odiljanovna</i> O'QUVCHILAR BILISH VA GRAFIK FAOLIYATINING RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI	254-261
<i>Raxmanova Dildora Abdulxamid qizi</i> O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	262-266
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TASVIRIY SAN'AT TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK TALABLAR	267-273
<i>Пуримбетов Бахыт Аллабаевич</i> БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ТЕАТР ПЕДАГОГИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ	274-279
<i>Байбаева Мухайё Худайбергеновна, Имомов Инъомиддин Абдулхамидович</i> БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДА СОҒЛОМ ВА ИЖОДИЙ МУҲИТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИ (HARD SKILLS) ВА (SOFT SKILLS) РАҶБАР ПРОФЕССИОНАЛИЗМИНИ ИФОДАЛАШ БИРЛИГИ СИФАТИДА	280-285
<i>Мельзиддинов Руслан Адхамович</i> ФУТБОЛЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ	286-292
<i>Хуррамов Рустам Сайфиддинович</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING EVRISTIK QOBILİYATINI RIVOJLANTIRISH	293-299
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI KAMOLIDDIN BEHZODNING IJODI BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI	300-310

13.00.00 – Педагогика фанлари

Mamatqosimova Nodira

O'zbekiston davlat san'at va
madaniyat instituti mustaqil izlanuvchisi

**BO'LAJAK MADANIYAT XODIMLARINING BADIY DIDINI RIVOJLANTIRISHDA
SSENOGRAFIYA MASALALARI**

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak madaniyat xodimlarining badiiy didini rivojlantirishning badiiy omili sifatida ssenografiyadan foydalanish, ssenografiya nazariyasi va uning badiiy funksiyasi masalalari yoritilgan. Mavzu yuzasidan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: madaniyat, san'at, bo'lajak madaniyat xodimi, ssenografiya, rassom, rejissor, rejissura, sahna, badiiy bezak

Mamatkasimova Nodira

independent applicant of the State Institute of
Arts and Culture of Uzbekistan

**ISSUES OF SCENOGRAPHY IN FORMING THE ARTISTIC TASTE OF FUTURE CULTURAL
EMPLOYEE**

Abstract. This article discusses the use of scenography as an artistic factor in the development of the artistic taste of future cultural figures, the theory of scenography and its artistic function. Practical recommendations have been developed on the article.

Key words: culture, arts, future cultural figure, scenography, artist, director, directing, stage, decoration

Маматкасимова Нодира

самостоятельный соискатель Государственного института
искусств и культуры Узбекистана

**ВОПРОСЫ СЦЕНОГРАФИИ В ФОРМИРОВАНИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВКУСА
БУДУЩИХ ДЕЯТЕЛЕЙ КУЛЬТУРЫ**

Аннотация. В данной статье рассмотрено использование сценографии как художественного фактора развития художественного вкуса будущих деятелей культуры, теория сценографии и ее художественная функция. По теме разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова: культура, искусства, будущий деятель культуры, сценография, художник, режиссер, режиссура, сцена, художественное оформление.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I5Y2023N31>

Kirish. Bo'lajak madaniyat xodimlarini o'qitish va tarbiyalashda ularni bevosita madaniyat va san'at masalalariga oid bilim va ko'nikmalarini takomillashtirish, xususan ularning badiiy didini rivojlantirish muhim jarayondir.

Bu borada dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni bevosita talabalarning badiiy didini rivojlantirishga qaratish, dars mashg'ulotlarini badiiy did mazmunini tashkil etish, badiiy didni yuksaltirishda ssenografiya ssetsifikasini dars jarayoniga tatbiq etish ko'rilayotgan masalaning amaliy ifodasidir. Bu jarayonlarni bo'lajak madaniyat xodimlarini tayyorlash o'quv rejasidagi "Ssenariynavsilik va madaniy-ommaviy tadbirlarni tashkil etish", "Madaniy tadbirlarni badiiy bezash" o'quv mashg'ulotlarini amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Madaniy tadbirlarda tomoshaning badiiyliги ta'minlovchi bir qancha omillar bo'lib, ular orasida ssenografiya masalasi aynan estetik va badiiy didni shakllantirishdagi birlamchi omildir.

Tomosha xoh u sahna uchun, xoh maydon uchun mo'ljallanmasin albatta ssenografiyasiz amalga oshirilmaydi. Ssenografiya bu tomoshaning mazmunini yanada oydinlashtiruvchi, ta'sirchanligini yanada oshiruvchi teatr komponenti bo'lib o'z ijodkori, o'z nazariyasi va amaliyoti, o'rganuvchisi va tadqiqotchisi, eng muhimi muxlisi bor.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ssenografiya bu o'ziga xos fan bo'lib, bu fanning ilmiy-nazariy asoslarini, tadrijiy taraqqiyotini V.V.Bazanov, V.I.Berezkin, A.A.Mixaylova kabi xorijlik olimlar, M.Rahmonov, M.Qodirov, T.Tursunov, M.To'laxo'jayeve, T.Islomov, D.Qodirova, N.Toshpo'latova, T.G'ofurov kabi o'zbek olimlari tadqiq etishgan.

Xususan, N.SH.Toshpo'latovanning tadqiqot ishida 1980-2003-yillar ssenografiya san'atining rivojlanish jarayonlari mavjud nazariy qarashlarga tayangan holda tadqiq etiladi. Tadqiqotchi o'z ishida asosan poytaxt teatrlari ssenograflari faoliyatiga murojaat etadi. Shuningdek, jahon va milliy teatr mutaxassislarining ssenografiya haqidagi qarashlari muammo doirasida ko'rilib, sahnaviy janrlar, xususan, milliy va jahon mumtoz asarlari, folklor va zamonaviy dramaturgiya namunalari misolida ko'rib chiqilgan, O'zbekiston teatr san'ati ssenografiyasiga xos xususiyatlar ko'rsatilgan [4].

Tadqiqotchi D.Qodirovning "XX asr o'zbek teatri ssenografiyasi: tarkib topishi va rivojlanish jarayonlari" nomli yirik tadqiqotida 1914-2000-yillarda ssenografiya san'atining ilmiy-nazariy asoslari, funksiyalari va mezonlari aniqlanib, teatrning umumiy tarixi bilan bog'liq holda ssenografiyaning tarkib topishi va rivojlanish bosqichlari ilmiy tadqiq etilgan, tahlil asosida sahna makonini ishga solishda, sahna muhiti yaratishda ssenograflar qo'llagan uslublar va usullarni, umuman, teatr rassomi ijodining teatr san'atida tutgan o'rni va ahamiyati o'rganilgan [2].

Yuqorida nomlari qayd etilgan tadqiqotchilar asosan teatr spektakllari ssenografiyasi ustida ilmiy izlanishlar olib borgan bo'lib, ommaviy bayram va tomoshalar rejissurasida ssenografiya yoki badiiy bezak masalalari bo'yicha tadqiqotchilar M.Qodirov, B.Sayfullayev, B.Shodiyev, M.Ismoilov, F.Ahmedov, V.Rustamov ilmiy-tadqiqot va o'quv-uslubiy ishlarida umumiy ma'lumotlarni qayd etishgan bo'lib, bayram va maydon tomoshalari ssenografiyasini chuqur o'rganish va keng ilmiy tadqiqot etish hozirgi kun san'atshunosligi oldidagi dolzarb vazifadir.

Tahlil va natijalar. Hozirgi kunda Respublika miqiyosida o'tkaziladigan bayram va tomoshalar, madaniy tadbirlarning badiiy bezagi bilan shug'ullanuvchilar ijodiga e'tibor beradigan bo'lsak, O'zbekiston sharoitida bunday mutaxassislar barmoq bilan sanarli darajada kam.

San'atshunos olim K.Makarov dekorativ bezak haqida fikr yuritib shunday deydi: «Badiiy bezash-sintezlashgan dunyoning go'zalligini tasvirlash formasidir» [3, 29]. Darhaqiqat, dunyoning go'zalligini tasvirlash har qanday rassom ijodining oliy cho'qqisidir.

Madaniy tadbirlarda rassom ijodi boshqa soha rassomlari ijodidan farq qilib, doimiy harakatda bo'ladigan obyektlar – eng avvalo ommaviy sahnalar, ommaviy ishtirokchilar, shuningdek, tabiiy yorug'lik, uning ta'siri ostidagi rang-barang tabiat manzaralari bilan alohida til topisha olish lozim.

Ommaviy bayram va tomoshalarda eng muhim ijodiy jarayon bu tabiatning o'zi rassom ekanligidir. Navro'z, Boysun bahori, Sharq taronalari, sport estafetalari kabi bayramlarning ochiq maydonda o'tkazilishida ana shunday tabiatning go'zal manzaralaridan mantiqiy va mazmunli foydalana olish zarurdir.

Madaniy tadbirlarda rassom – arxitektor, dizayner, dekorator – bezovchi va muxandis-konstruktorga aylanadi.

Teatr rassomi aniq «sahna qutisi» ichida, ya'ni sahnani bezashga o'z fantaziyasini ishga solib spektakl bezagini to'laqonli yoritishi mumkin. Ammo ommaviy bayram va tomoshalar asosan yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, ko'chalarda, bog'larda, sport maydonlarida, suv havzalarida, sirk arenalari, xullas, noan'anaviy sahnaviy sharoitda o'tkazilganligi uchun uning o'ziga yarasha qiyinchiliklari, hal qilish zarur bo'lgan muammolari bor.

Masalan, sport maydonini olaylik, u yerda na sahna, na biror bir plakat yoki shiorlar, gullar, sharlar osadigan moslamalar bor, tomoshabin o'rindiqlari-yu, darvozadan boshqa hech narsa yo'q. Rassom o'zining mehnati, fantaziyasi, dunyoqarashi va saviyasi bilan shu maydonga ma'no va mazmun baxsh eta olish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur.

Ba'zan joyning o'zidagi sharoit o'tkaziladigan tadbirning g'oyasiga mos kelishi ham mumkin. Bunda rejissor, ssenarist va rassomning ijod uyg'unligida chuqur fantaziyalar, badiiy effektlar va boshqa ta'sirli imkoniyatlar, shart-sharoitlar yaratilishi mumkin. Lekin ko'p hollarda buning aksi buladi. Shuning uchun ham rassom butun maydonni masshtabini aniq olib «korobka»ga joylashtirib, uni badiiy jihatdan bezab, tadbirga tomoshaviylik effektini berishi lozim.

Rassomning bayram va tomoshalarni sahnalashtirish jarayonidagi asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- tadbir mazmun-mohiyati va mavzusi asosida o'tkaziladigan joy tanlanadi;
- o'tkaziladigan joy tabiiy jihatdan o'rganiladi;
- ssenariy bilan tanishib chiqiladi;
- tadbir mavzusi va g'oyasidan kelib chiqqan holda smaydonning eskizlari tayyorlanadi;
- eskizlar rejissor tasdig'idan o'tgandan so'ng sahna uchun moslashtiriladi va badiiy bezatiladi.

Rejissorning rassom bilan hamkorligi jarayonida sahnaviy maydonni konstruksiyalashda ko'p sonli ishtirokchilarning sahnada paydo bo'lishi va tezda g'oyib bo'lishi, nomerlarni dinamik ravishda almashishi uchun barcha sharoit va imkoniyatlarni yaratishni ham hisobga olish zarur.

Rassomning vazifasi faqat sahnani va uning atrofini bezash bilan cheklanmay, balki rang, bezak bilan bog'liq bo'lgan barcha ijodiy jarayonlarni masalan, dekoratsiyalar, butaforiyalar, sahnaviy liboslarni, sahnada ishlatiladigan barcha jihozlarni tanlashda ham ishtirok etadi. Ayniqsa, u rejissorga obrazli yechimini topishga katta yordam beradi. Hamma rassomlar ham

teatrd va ommaviy bayramlarni sahnalashtirishda o'zining mahoratlarini namoyon eta olmasliklari mumkin.

1997-yilda ilk marotaba Samarqandda o'tkaziladigan "Sharq taronalari" xalqaro musiqa festivalining tantanali ochilish tomoshasida (rejissor B.Yuldoshev, rassom G.Brim) Registon obidasining kengligi ba'zi dekoratsiya elementlari bilan boyitilgan. Sharq bozorini eslatuvchi qovun-tarvuzlar, savatlar, Registon obidasi binolarida omma xatti-harakati, aktyorlarning o'ziga xos kostyumlari va ritmik harakatlari tomoshabinga o'zgacha ta'sir qildi.

Tomosha o'tkazishga to'g'ri kelgan joy, tomoshaga ijobiy ta'sir qilib, mavzu va oliy maqsadga muvofiq kelib, rejissorning fantaziyasini rivojlantirib, rassom maydonni badiiy hal etishiga yo'l ko'rsatishi mumkin.

Ayniqsa, rassom sahna maydonini yaratish jarayonida sahna konstruksiyasining chidamliligi, qancha og'irlik ko'tara olishini aniq hisob-kitob qilishi lozim. Axir bu sahnada yuzlab ishtirokchilar raqsga tushishi, turli xatti-harakatlarda bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, rassom vertikal ravishda o'rnatiladigan dekoratsiyalarning mustahkamligiga ham katta e'tibor berishi lozim. Shamol kuchi, yomg'irdan himoyalash vositalarini o'ylab topishi lozim. Xullas, ommaviy bayram va tomoshalarda texnika xavfsizligiga jiddiy rioya qilish va bu jarayonda rassom birlamchi bo'lishi shartdir.

Agar tadbir ochiq maydonda o'tkazilayotgan bo'lsa, elektr toki, ovoz kuchaytirgich apparaturasini joylashtirish, buning uchun maxsus kabel tortilib, maxsus mashinalar qo'llaniladi yoki ko'chma dizel elektrostansiyasi ishlatiladi. Bularning hammasini rejissor va rassom oldindan hisobga olishlari lozim. Maydonni yoritish uskunalari maxsus qurilgan minoralarga, simyog'ochlar yoki daraxtlarga o'rnatilishi mumkin.

Bundan tashqari, rejissor bilan rassom kam xarajat qilib, ajoyib bezaklar, dekoratsiyalar yarata olishlari lozim. Shuning uchun rassom iloji boricha tayyor bezak va dekoratsiyaning elementlarini ishlata olishi lozim. Bular teatr stanoklari, shirmalar, zinalar, xor stanoklari, yuk mashinalari pritseplari, turli stendlar va h.k.

Rassom tomonidan sahnalar loyihalashtirilganda, albatta tomoshabinni, eng tepada va burchakda o'tirganlarni ham hisobga olish lozim. Bundan tashqari, sahna maydonini loyihalashtirishda, ko'p ming sonli ishtirokchilarning tezda paydo bo'lib, chiqib ketishlarini hamda nomerlarning yengil va dinamik ravishda almashishini hisobga olish lozimdir. Bu muammo katta, murakkab sahnalarda tomoshabinning diqqatini intermedik harakat orqali chiroq nurlarini bir sahnadan ikkinchisiga o'tkazish, ayniqsa tomoshabin yo'laklariga ko'chirish bilan hal qilish mumkin. Ko'pincha turli yasama, doimiy sahna kiyimlari-parda va kulislar ishlatiladi. Bular maxsus roliklarga o'rnatilgan shirmalar katta, rang-barang bayroqlar, nur, suv va tutunli shirmalar bo'lishi mumkin [4, 98].

Ommaviy bayram va tomoshalarda tomoshabinni qayerga, qanday joylashtirish muammosini hal etish lozim. An'anaviy teatrd bunday muammo yo'q. O'tkazilayotgan tadbirda tomoshabinlar o'tiradimi, turadimi yoki harakat qiladimi, aniqlash lozim. Bundan tashqari, ko'p ming sonli tomoshabinlarni maydoniga hech qanday to'siqqa yo'l qo'ymay olib kirish, olib chiqish, ularning harakat yo'laklariga yo'l ko'rsatkichlari o'rnatish, hammasi, rassom va rejissor ishining spetsifikasiga kiradi. Shu bilan birga, o'ziga xos taklifnomalar yaratishdan boshlab, tomoshabinlarning xavfsizligini ichki ishlar xodimlari yordamida ta'minlash masalalaridan to transport harakati va avtomobillar to'xtaydigan joylarni aniqlab, hal etish vazifasi turadi.

Bayram va tomoshani tashkil qilishda ishtirok etayotgan dekorator, chiroqchi, liboschi, fon guruhlari rahbarlari va boshqa barcha ijodiy guruhlar rejissor va rassomning nuqtai nazariga xizmat qiladilar.

Xulosa va takliflar. Xulosa sifatida qayd etish lozimki, hozirgi kunda madaniy tadbirlarda ssenografiya masalasiga xorijiy tajribalarni tatbiq etish, innovatsion metodlardan foydalanishni keng targ'ib etish zarurdir. Ommaviy bayramlar va tomoshalar ssenografiyasini yanada takomillashtirish unda milliy va zamonaviylik integratsiyasiga erishish yuzasidan quyidagilar tavsiya etiladi:

– kadrlar tayyorlash jarayoniga e'tiborni kuchaytirish va Ustoz-shogird an'alarining bardavomligini ta'minlash;

– dars jarayonini talabalarning badiiy didini shakllantirish mazmunida tashkillashtirish;

– ta'limiy va ijodiy jarayonga xorijiy tajribalarni targ'ib qilish, tajribali mutaxassislar ishtirokida master klasslar tashkil etish;

ssenografiya badiiyligini ta'minlashda inovatsion texnologiya va texnikalardan samarali foydalanishni yo'lga qo'yishdan iborat.

Adabiyotlar / Literatura / References:

1. Ahmedov F.E. Ommaviy bayramlar rejissurasi asoslari. – Toshkent: Aloqachi, 2008. – 424 b.
2. Qodirova D.M. XX asr o'zbek teatri ssenografiyasi: tarkib topishi va rivojlanish jarayonlari: Avtoreferat. ... san.fan. dok. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi San'atshunoslik instituti, 2010. – 48 b.
3. Немиро О. Декоративно-оформителское искусство и праздничный город. – Москва. 1987. – 304 с.
4. Ташпулатова Н.Ш. Основные тенденции развития сценографии Узбекистана (1980-2003): Дис. ... канд. искус. – – Ташкент: Научный фонд НИИ Искусствознаний. 2007. – 157 с.